

GRAMMAR AND LOGIC WITH G. IVĂNESCU

ABSTRACT

G. Ivănescu argues that the language structure cannot be convincingly explained but through the structure of thought, and he takes grammar, with its first compartment morphology, as a proof terrain for this assertion. Since the parts of speech are at the very centre of morphology, in where all grammatical issues have their projection, G. Ivănescu proceeds to the logical analysis of the different parts of speech. Such an analysis leads him to the conclusion that the logical point of view in morphology and syntax is not distant from, but identical with the linguistic point of view. G. Ivănescu's theoretical position is shared by Romanian as well as foreign linguists pertaining to several generations and schools, such as Otto Jespersen, J. Kuryłowicz, Lucien Tesnière, Charles F. Hockett, Eugenio Coseriu.

Keywords: *language and thought, grammar and logic, morphology, parts of speech, definition of parts of speech.*

PRINCIPII ALE CERCETĂRII ISTORIEI LIMBII
LA G. IVĂNESCU

CĂTĂLIN NICOLAU*

În lucrarea de față urmărim să prezentăm, în mod sintetic, principiile pe care, în concepția lui G. Ivănescu, ar trebui să le respecte cercetătorul istoriei unei limbi. În expunerea noastră avem în vedere două planuri: pe de o parte, urmărim planul metodologiei cercetării, iar, pe de alta, planul obiectului de studiu.

1. Planul metodologiei cercetării

Planul cercetării vizează principiile de ordin metodologic pe care, după savantul ieșean, trebuie să le aplice istoricul unei limbi. Din punct de vedere doctrinar, Ivănescu este, cel puțin într-o anumită privință, un antistrukturalist, în sensul că respinge unele idei ale acestei orientări, pe care le consideră limitative în studiul istoriei limbii. Potrivit doctrinei structuraliste, limba evoluează prin ea însăși, în virtutea unor tendințe interne și independent de orice influență exterioară. Ivănescu a respins din ideologia structuralistă tocmai această idee a autonomiei limbii, întrucât, în concepția sa, tendința de a explica limba numai prin ea însăși implică izolarea ei de „omul fizic, psihic și spiritual și de dezvoltarea societății” (Ivănescu 2000: 3); astfel, el a considerat că evoluția lingvistică este influențată de factorii interni limbii, însă ea este dirijată în special de factorii extralingvistici.

Din comentariile făcute de Ivănescu pe marginea felului în care diferiți cercetători au abordat fenomenul evoluției lingvistice (Ivănescu ms. nr. 52/6b)¹ putem deduce câteva trăsături care trebuie să caracterizeze orice expunere a istoriei unei limbi.

O primă condiție care trebuie respectată de cercetătorul diacroniei lingvistice este ca acesta să identifice în istoria limbii de care se ocupă etape de evoluție.

* Colegiul Tehnic „Ion Holban”, Iași, str. Pantelimon Halipa, nr. 16, România.

¹ Vezi, de asemenea, secțiunile introductive ale unor studii mai complexe, precum Ivănescu 2000 sau Ivănescu 1950.

Potrivit lui Ivănescu, istoria unei limbi trebuie studiată și prezentată etapizat, de la formarea ei până în epoca contemporană cercetătorului. El trebuie să fixeze „locul” transformărilor lingvistice identificate în istoria limbii studiate, simpla enumerare a acestora nefiind suficientă. Prin urmare, primul (și cel mai important) criteriu de clasificare a fenomenelor diacronice este cel cronologic, care se referă la plasarea transformărilor lingvistice într-o anumită etapă de evoluție lingvistică: „Dar într-o istorie a limbii române, ca și a oricărei alte limbi, marile subdiviziuni trebuie să plece numai de la fazele de evoluție ale limbii, de la epocile reale în care se descompune istoria ei. Atunci când vrem să scriem o istorie [...] a unei limbi, problema fazelor care se disting în dezvoltarea limbii este de o însemnătate capitală” (Ivănescu 1950: 8). Trebuie spus că, prin introducerea acestui imperativ al cronologizării fenomenelor, Ivănescu depășește stadiul gramaticilor istorice și al dicționarelor etimologice². Odată cu repartizarea faptelor de limbă pe epoci, Ivănescu recomandă gruparea acestora, în cadrul fiecărei etape, în funcție de nivelul limbii (fonetică, morfosintaxă, lexic).

Un al doilea element de care, consideră Ivănescu, trebuie să țină cont istoricul unei limbi se referă la necesitatea ca acesta să încerce să identifice cauzele fenomenelor lingvistice. Prin urmare, pentru cercetătorul ieșean, nu este suficientă simpla ordonare cronologică a transformărilor lingvistice, demersul respectiv trebuind dublat și de justificarea acestor fenomene: lingvistul trebuie să încerce să determine, pe cât posibil, cauzele reale ale faptelor lingvistice. O asemenea abordare de tip cauzalist îl integrează pe Ivănescu în categoria pozitivistilor, apropiindu-l totodată de cercetătorii din domeniile științelor naturii³. Un element distinctiv al metodologiei acestora este preocuparea pentru determinarea cauzelor care stau la baza producerii fenomenelor studiate. Ivănescu se înscrie în maniera de studiu pozitivistă tocmai prin consecvența cu care susține necesitatea adoptării perspectivei *cauzaliste* în cercetarea fenomenelor diacronice, spre deosebire de alți savanți (precum Coșeriu), care consideră că în lingvistică trebuie să funcționeze o perspectivă *finalistă*, orientată către determinarea scopurilor fenomenelor.

A treia trăsătură a unei istorii lingvistice privește relația dintre evoluția unei limbi istorice și cea a poporului care o utilizează. Ivănescu pornește de la ideea existenței unei strânse legături între istoria unui popor și cea a limbii acestuia⁴ și, în

² Gramaticile istorice și dicționarele etimologice au reprezentat o primă etapă a studiilor lingvistice diacronice. Acestea prezentau fenomenele lingvistice înregistrate în evoluția unei limbi, însă fără a le cronologiza, ceea ce nu oferea o imagine adecvată a istoriei limbii respective, ci mai degrabă una vagă și incompletă.

³ Pentru E. Coșeriu, pozitivismul reprezintă o metodologie de cercetare specifică mai ales științelor naturii și utilizată și de lingviștii secolului al XIX-lea (Coșeriu 2000: 23 sqq.).

⁴ Ivănescu consideră că procesele de etnogeneză și glotogeneză sunt inseparabile și se implică reciproc: formarea unui popor se reflectă lingvistic prin nașterea unei limbi proprii, iar limba nou formată reprezintă o marcă a identității etnice a poporului care o vorbește de-a lungul întregii sale existențe.

baza acesteia, elaborează un principiu al coordonării celor două evoluții: etapele de dezvoltare ale unei limbi trebuie stabilite în corelație cu cele ale evoluției istorico-sociale a macrogrupului respectiv de locutori.

În al patrulea rând, G. Ivănescu avansează principiul separării studiului limbilor populare de cel al limbilor literare, susținând că limbile vorbite, pe de o parte, și cele de cultură, pe de altă parte, reprezintă două varietăți, prin natura lor diferite, ale unei limbi istorice, întrucât factorii care le dirijează evoluția sunt diferiți. Astfel, el nu doar delimitează studiul graiurilor populare de cel al limbilor literare, ci susține și necesitatea adoptării unor perspective diferite de studiu pentru cele două varietăți lingvistice; dacă, în cazul limbilor vorbite, Ivănescu propune o perspectivă cauzalistă, pentru limbile de cultură el consideră adecvată adoptarea unei perspective finaliste.

2. Planul obiectului cercetării

Celălalt plan pe care l-am avut în vedere este cel al obiectului cercetării. Ne referim la modul în care Ivănescu a conceput fenomenul diacronic: felul cum evoluează o limbă istorică, factorii care dirijează acest proces și modul în care acționează aceștia. Am arătat mai sus că savantul ieșean opinează că dezvoltarea lingvistică este un proces influențat atât de factori interni, cât, mai ales, de factori extralingvistici, grupați în trei categorii: factori de ordin material sau fiziologic (baza de articulație), factori de ordin mental (baza psihologică) și factori de ordin social (structura socială a poporului vizat).

Ivănescu preia de la mentorul său, A. Philippide, cu unele modificări, conceptul de bază de articulație, care, după acesta din urmă, se referă la conformația fizică a organelor articulatorii, socotită răspunzătoare pentru modul specific în care vorbitorii unei anumite colectivități lingvistice articulează sunetele. Ivănescu acceptă această perspectivă, însă consideră că în baza de articulație trebuie să fie inclusă și totalitatea deprinderilor articulatorii ale unui popor. Așadar, semnificația noțiunii de bază de articulație ar avea două componente, una referitoare la conformația organelor implicate în articularea sunetelor și o alta, ce vizează obișnuințele de articulare ale membrilor unei comunități lingvistice.

Baza articulatorie dirijează evoluția limbii sub aspect fonetic, fiind răspunzătoare pentru schimbările fonetice suferite de o limbă în timp. Trebuie spus că acestea sunt considerate de Ivănescu cele mai importante schimbări, întrucât ele sunt cele care modifică „aspectul sonor” al unei limbi, făcând-o de nerecunoscut la un moment dat. De asemenea, susține savantul, transformările fonetice afectează și un alt nivel al limbii, ele având ca efect și destructurarea sistemului morfologic.

Baza de articulație acționează atunci când un popor adoptă sau i se impune o limbă nouă. Într-o asemenea împrejurare istorică, vorbitorii pronunță sunetele noi

limbi în conformitate cu obișnuințele lor de articulație. Sub influența acestor habitudini, sunetele limbii recent adoptate suferă modificări parțiale sau chiar totale, limba nouă adaptându-se deprinderilor articulatorii ale vorbitorilor cărora le-a fost impusă. Cel mai la îndemână exemplu pentru aplicarea acestei teorii este procesul de transformare a latinei populare în limbile romanice: după ce latina a fost adoptată de popoarele cucerite de romani, sunetele acesteia au fost modificate de vorbitorii autohtoni diferit, în virtutea bazei lor de articulație. Acest lucru a dus la transformarea latinei populare în limbile romanice. Evoluția divergentă a latinei este considerată de Ivănescu un argument în favoarea teoriei bazei de articulație, întrucât fiecărui popor îi este specifică o anumită bază articulatorie, care impune o anumită direcție de evoluție fonetică.

Baza de articulație, atrage atenția Ivănescu, nu acționează însă oricând, ci doar în anumite condiții de ordin economic, influența ei manifestându-se în condițiile unei economii locale care nu favorizează circulația oamenilor și a mărfurilor de la o regiune la alta. Este vorba de un regim economic caracteristic epocii medievale, perioadă când s-au format limbile romanice, adică un interval în care, în condițiile unei „fixări” a populațiilor romanizate pe regiuni, au acționat tendințele articulatorii autohtone ale acestora.

Baza psihologică ține de gândirea și mentalitatea unei societăți; ea se referă la un cumul de particularități ale psihicului, intelectului și afectivității unui popor. Mai exact, ea desemnează modul specific fiecărui popor de a percepe și de a interpreta lumea⁵. Dacă baza de articulație vizează direct nivelul fonetic al limbii și indirect pe cel morfologic, baza psihologică are consecințe asupra evoluției morfologiei și sintaxei limbii. Ei i s-ar datora, după Ivănescu, mai ales tendința unor limbi către hipotaxă sau parataxă, precum și predilecția pentru o anumită ordine a cuvintelor în propoziții. O altă diferență față de baza articulatorie este faptul că baza psihologică acționează continuu, pe când acțiunea celei dintâi este, cum am văzut, condiționată de anumiți factori istorico-economici.

Factorul social, care se referă la structura societății și la relațiile economice specifice unei comunități lingvistice într-o anumită etapă a dezvoltării ei istorice, capătă o importanță deosebită în teoria lingvistică a lui Ivănescu, fapt vizibil în toate lucrările acestuia de istoria limbii. În monumentală sa *Istorie a limbii române*, savantul precedă prezentarea particularităților lingvistice specifice fiecărei etape de evoluție de câte o amplă expunere a condițiilor economico-sociale ale populației romanizate sau, mai târziu, românești din perioada analizată.

Analizând particularitățile lingvisticii moderne⁶, E. Coșeriu menționează, printre altele, preocuparea cercetătorilor pentru aspecte de ordin teoretic și

⁵ Limba, văzută ca expresie a spiritului poporului care o utilizează, este o idee de origine humboldtiană.

⁶ Prin lingvistică modernă, Coșeriu înțelege lingvistica actuală, adică a secolului al XX-lea.

metodologic: „O atare unitate nu exclude însă, ci într-un anumit sens chiar implică diferențierea internă, astfel încât lingvistica actuală prezintă, după cum s-a spus, o mare varietate de curente și orientări. Aceasta, în conformitate cu una din particularitățile care îi determină unitatea ideală: *focalizarea interesului asupra teoriei și metodologiei* [subl. n.]. Cu alte cuvinte, unitatea epistemologică «formală» este cea care justifică varietatea «substanțială» a lingvisticii actuale, motivația epistemologică formală și generică fiind aceeași: primatul atribuit teoriei și metodelor, însă aceste teorii și metode sânt uneori diferite, alteori chiar radical diferite” (Coșeriu 2000: 81). Potrivit acestei viziuni, istoria lingvistică a lui Ivănescu are o dimensiune modernă incontestabilă. În toate scrierile sale pe tema istoriei limbii române, cercetătorul ieșean manifestă o preocupare aproape obsesivă pentru precizarea și descrierea metodelor și principiilor de studiu pe care le-a considerat adecvate și pe care, în consecință, le-a aplicat în cercetarea diacroniei limbii.

Teoria diacronică a lui G. Ivănescu este una antropologistă, care pledează pentru includerea factorului uman în investigația lingvistică. Acest lucru este cu atât mai important, cu cât marele savant ieșean și-a elaborat concepția lingvistică într-o perioadă în care teoriile structuraliste, încă la modă, separau sau tindeau să separe studiul limbii de realitățile exterioare acesteia, inclusiv de vorbitori. În acest context al teoriei lingvistice, încercarea lui Ivănescu de a reintroduce în ecuație factorul uman, prin intermediul teoriei referitoare la baza de articulație și la baza psihologică, este, deopotrivă, un act de curaj și, în același timp, o continuare izbutită a teoriei lui A. Philippipe.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC.
- Humboldt 2008 = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească și introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas.
- Ivănescu 1950 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, extras din „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippipe»”, XIII–XIV, 1946–1947 [1950], p. 3–48.
- Ivănescu 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, îngrijirea ediției, indice de autori și indice de cuvinte: Mihaela Paraschiv, Iași, Editura Junimea.
- Ivănescu ms. nr. 52/6a = G. Ivănescu, *Dreptul de a revizui lingvistica structuralistă contemporană*, manuscrisul nr. 52, dosarul 6, Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu”.
- Ivănescu ms. nr. 52/6b = G. Ivănescu, *Principiile și metodele istoriei limbii*, manuscrisul nr. 52, dosarul 6, Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu”.

G. IVĂNESCU'S PRINCIPLES OF RESEARCHING THE LANGUAGE HISTORY

ABSTRACT

In this paper I aimed at exposing the way G. Ivănescu understands the process of linguistic development and the manner in which this process should be studied. With regards to the first aspect, I presented the factors that, in Ivănescu's opinion, shape the evolution of languages: the basis of articulation, the psychological basis, and the social structure of the community that makes use of the respective language. I also exposed the methodological principles that must be obeyed by the language historian. First of all, Ivănescu argues that the linguistic development is to be divided into phases of evolution. The linguistic phenomena must then be grouped according to these phases. Secondly, the researcher must be interested in discovering not only the diachronic transformations, but also their causes, like any other scientist studying natural sciences. As the processes of language creation and nation formation are considered closely interrelated, Ivănescu believes that the linguist should establish the phases of linguistic evolution in relation to the phases of social development. Finally, the lassian scholar states that the research of the spoken languages must be separated from that of written languages; the evolutions of these two linguistic variations are considered influenced by different factors and, therefore, should be treated as such by the language historian.

Keywords: *diachrony, basis of articulation, psychological basis, linguistic change, linguistic development, structuralism, language history.*

ELOGIU SPIRITULUI CREATOR: G. IVĂNESCU

ILEANA OANCEA*

„Lingvistica trebuie să explice limba, atât cât se poate ea explica, prin om și, deci, prin istoria popoarelor” (Grigore Ilisei, *Portrete în timp* [interviu acordat de G. Ivănescu lui...], Junimea, Iași, 1992, p. 138).

Venirea profesorului G. Ivănescu, în 1963, la o facultate proaspăt înființată, la care activau deja eminenți profesori formați în centre universitare puternice: Eugen Todoran, V. Iancu și, mai apoi, Șt. Munteanu, a însemnat enorm pentru evoluția acesteia. „Întemeietorii” se vor dovedi, în curând, personalități proeminente ale culturii române, dând anvergură studiilor literare din perspective moderne. Prezența acestora a permis unei facultăți tinere să ocolească marginalitatea, mai mult, a permis alăturarea facultății, nu peste multă vreme, vechilor instituții din țară, cu o tradiție prestigioasă. Facultatea filologică timișoreană devenea a patra instituție cu acest profil din țară, din punctul de vedere al valorii ei academice.

Venirea profesorului G. Ivănescu a însemnat o puternică schimbare de paradigmă în cercetarea filologică și în pregătirea filologică a tinerilor pasionați de lingvistică, aflată atunci în plină transformare în plan mondial. Căci marele lingvist aducea cu sine atmosfera de neconfundat a lașului universitar interbelic, un oraș simbol care i-a fixat destinul (cf. interviul citat, *Portrete în timp*, p. 144). Nevoia de creație și aspirația spre erudiție, dar și spre originalitate le-a învățat G. Ivănescu de la maestrul său. Tot ceea ce marile întâlniri cu A. Philippide, în primul rând, Garabet Ibrăileanu, Iorgu Iordan, dar și cu G. Călinescu au putut să aducă definitiv în modelarea unui spirit veșnic neliniștit, avid de cunoaștere, iscoditor, aflat în formare atunci, le-a adus cu sine pentru buna alcătuire spirituală a discipolilor timișoreni. Contactul de scurtă durată cu Eugeniu Coșeriu, cel mai mare lingvist al epocii noastre, pe atunci student, l-a marcat, de asemenea, G. Ivănescu urmărind impresionanta carieră mondială a acestuia și analizându-i cu atenție lucrările într-o epocă în care Coșeriu era mai mult sau mai puțin ignorat în România.

* Universitatea de Vest, Timișoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4, România